

ТЕМА: КВАЛІФІКАЦІЯ КП, УЧИНЕНИХ У СПІВУЧАСТІ

1. Кваліфікація злочинів, учинених групою осіб.
2. Кваліфікація злочинів, учинених організованою групою.
3. Кваліфікація діянь учасників злочинної організації.
4. Кваліфікація причетності до злочину.

1. Кваліфікація злочинів, учинених групою осіб.

Визначення та розмежування форм співучасті дає можливість правильно застосовувати кримінально-правові норми. Чинне кримінальне законодавство не містить терміну „форма співучасті". Він застосовується в доктрині та практикою. Тому слід згадати, що форми співучасті - це об'єднання співучасників, які розрізняються між собою за характером виконуваних ролей і за стійкістю суб'єктивних зв'язків між ними.

Питання про кваліфікацію злочинів у співучасті залежно від її форми мають ключове значення. Адже, на жаль, у практиці правозастосування можна знайти значну кількість помилок, пов'язаних саме з неправильним визначенням форми співучасті. Вони полягають у кваліфікації злочину, як такого, що вчинений злочинною організацією, коли насправді злочин вчинено організованою групою; кваліфікації злочину, як вчиненого організованою групою, коли злочин вчинено за попередньою змовою групою осіб; кваліфікації злочину, як вчиненого за попередньою змовою групою осіб, коли злочин вчинено групою осіб без попередньої змови.

Зазвичай виокремлюють форми співучасті: залежно від узгодженості дій співучасників і залежно від наявності поділу ролей між ними. За останнім із критеріїв форми співучасті традиційно поділяють на такі:

Проста співучасть (співвиконавство). Має місце, коли всі особи, які беруть участь у вчиненні злочину, виконують його об'єктивну сторону. Тобто кожен із них є виконавцем (співвиконавцем).

Складна співучасть. Це співучасть із розподілом ролей відповідно до виконуваних функцій (крім виконавця) організатора, підбурювача та пособника. Для констатації складної форми співучасті потрібно, щоб окрім виконавця був наявний хоча б один із названих співучасників.

Залежно від узгодженості дій співучасників (а також ступеня організованості та

згуртованості, кількісного та якісного складу співучасників) законодавець у ст. 28 КК України визначив такі форми співучасті: а) група осіб; б) група осіб за попередньою змовою; в) організована група; г) злочинна організація.

Особливості кваліфікації злочинів, учинених у кожній із названих форм співучасті, розглядатимуться далі.

Будь-який груповий злочин характеризується набором постійних ознак, які повинні бути встановлені за кожної конкретної суспільно небезпечної дії (бездіяльності), що кваліфікується як вчинення злочину в групі. Відсутність якої-небудь із них завжди є показником того, що вчинене не може бути віднесене до аналізованої форми співучасті у злочині.

Отже, група осіб - це найменш суспільно небезпечний вид співучасті, за якого у вчиненні злочину беруть участь два чи більше виконавців, які діють без попередньої змови. Відповідно до ч. 1 ст. 28 КК України злочин визнається вчиненим групою осіб, якщо його спільно вчинили декілька виконавців без попередньої змови. Це означає, що кожен із учасників групи бере участь у виконанні об'єктивної сторони злочину, тобто діє як виконавець або співвиконавець злочину.

Треба зазначити, що групи взагалі без змови не буває і бути не може (простий збіг у часі і місці дій декількох осіб не дає підстав кваліфікувати посягання, як вчинене групою осіб). Групою може бути визнано кілька осіб (двоє чи більше) лише тоді, коли вони домовилися про спільне вчинення злочину. У ч. 1 ст. 28 КК України йдеться не про наявність або відсутність змови, а про час її виникнення. Формулювання „без попередньої змови" у ч. 1 ст. 28 КК України означає, що змова виникла (відбулася) не до, а під час вчинення злочину, після його початку (наприклад зазначена форма співучасті знайшла своє відбиття у складах злочинів, передбачених ст. 152, ст. 296, ст. 402 КК України). Змова обов'язково має передбачати спрямованість посягання щодо одного й того ж потерпілого чи потерпілих, взаємну допомогу, використання однотипних способів вчинення злочину тощо. Так, якщо до особи, яка вчиняє хуліганство стосовно пристарілого, приєднуються інші особи та разом із нею продовжують хуліганські дії, то має місце дана форма співучасті й винні підлягають відповідальності за ч. 2 ст. 296 КК України.

Іншими словами, виконавці злочину до моменту його вчинення не узгоджують місце, час його вчинення, не домовлялися про спільність своїх дій, розподіл функцій. Для групи осіб характерне спонтанне, ситуативне об'єднання зусиль виконавців для досягнення загального злочинного результату в момент початку або у процесі його вчинення. Погодженість у діях співучасників у таких випадках мінімальна, тобто

передбачає усвідомлення одного виконавця, що він діє не сам, а спільно з іншою особою, разом досягають і бажають настання єдиного злочинного результату. Ще один класичний приклад - шляховий обхідник побачив, як його напарник викрадає з товарного вагона взуття, підійшов до вагону та викрав із нього декілька пар чобіт.

Особливого значення для кваліфікації злочинів набуває наявність попередньої змови між співучасниками, що, як правило, свідчить про підвищення ступеню суспільної небезпеки вчиненого.

Поняття „вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб викладене у ч. 2 ст. 28 КК України. Його вивчення показує, що крім попередньої змови, на відміну від простої групи для цього виду групи, притаманне спільне вчинення злочину (а не участь у вчиненні злочину) та відсутність вказівки на те, що учасники є виконавцями. Із цього випливає, що вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб припускає можливість розподілу ролей між співучасниками, причому таким чином, що безпосереднє вчинення злочину може здійснюватися одним виконавцем.

Стосовно до попередньої змови, то вона означає, що двоє чи більше осіб заздалегідь або напередодні домовилися про спільне вчинення злочину. Ця домовленість може бути укладена значно раніше - за кілька днів, тижнів або місяців до вчинення злочину. Вона може бути досягнута й за кілька годин чи хвилин до початку вчинення злочину. Слова закону „за попередньою змовою групою осіб" указують лише на те, що ця ознака має місце в діях осіб, які до початку вчинення злочину домовилися про спільні дії. Тому, якщо змова про спільне вчинення злочину виникла вже у процесі його вчинення, під час вчинення діяння, то воно не може кваліфікуватися як вчинене за попередньою змовою групою осіб, оскільки в цьому випадку не було попередньої змови¹.

Попередня змова на вчинення злочину групою осіб може стосуватися: характеру та виду передбачуваного злочину, місця й часу, способу та засобів його вчинення, розміру заподіюваного збитку тощо. Спосіб досягнення змови - усний, письмовий, шляхом здійснення конклюдентних дій тощо - не має юридичного значення. У процесі кваліфікації потрібно лише встановити, що попередня змова стосується основних юридично значущих ознак задуманого злочину, адже тільки її можна віднести до угоди стосовно вчинення конкретного злочину.

У всіх випадках, коли закон виділяє групу осіб за попередньою змовою як кваліфікуючу ознаку (п. 12 ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 127, ч. 2 ст. 149, ч. 2 ст. 158, ч. 2 ст. 171, ч. 2 ст. ст. 185 - 190 та інші норми КК України), застосовується відповідна частина статті Особливої частини, яка відображає підвищену суспільну небезпеку вчиненого злочину у співучасті. Водночас вид співучасті (співвиконавство чи співучасть із розподілом ролей)

позначиться на кваліфікації дій учасників групи залежно від виконуваної злочинної функції шляхом застосування чи незастосування ст. 27 КК України.

Так, якщо співучасть має форму співвиконавства (тобто ролі співучасників однакові), їхні дії кваліфікуються лише за тією статтею, яка відповідає складу вчиненого ними злочину. При цьому кожному зі співвиконавців всі злочини інкримінуються в повному обсязі (навіть, якщо особа виконала тільки частину дій, що утворюють об'єктивну сторону). Якщо ж ролі співучасників різні, то діяння виконавця кваліфікуються за відповідною цьому діянню статтею кримінального закону, а діяння інших співучасників, крім того й за ст. 27 КК України.

Кваліфікуюча ознака „вчинення злочину групою осіб” має охоплювати як учинення злочину групою осіб за попередньою змовою, так і без такої. Скажімо, кваліфікація хуліганства за ч. 2 ст. 296 КК України буде мати місце при його вчиненні за попередньою змовою групою осіб (двома і більше особами), або організованої групою (трьома і більше особами).

Водночас, якщо стаття Особливої частини КК України не містить вказівки на певну форму співучасті, але передбачає більш небезпечну форму, діяння за відсутності інших кваліфікуючих ознак підлягає оцінці за ознаками основного складу злочину. Так, ч. 3 ст. 109 КК України передбачає як кваліфікуючу ознаку публічних закликів до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу лише їх вчинення організованою групою. Тому у разі вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою, вчинене за відсутності інших кваліфікуючих ознак кваліфікується за ч. 2 ст. 109 КК України.

2. Кваліфікація злочинів, учинених організованою групою.

Злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо у його готуванні або вчиненні брали участь три та більше особи, які попередньо організовувалися у стійке об'єднання для вчинення цього й інших (іншого) злочинів, об'єднаних єдиним планом, з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на реалізацію цього плану, відомого всім учасникам групи (ч. 3 ст. 28 КК України).

Таку групу слід уважати утвореною з моменту досягнення її учасниками домовленості про вчинення першого злочину за наявності планів щодо подальшої спільної злочинної діяльності (п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 13 „Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями”).

Групова й організована діяльність є різновидами спільної злочинної діяльності,

проте, між ними існують розбіжності. Так, організована група від групи осіб відрізняється, головним чином, ступенем організованості. Вона має вищий ступінь стійкості, злагодженості, ніж випадкова група, яка вчинила злочин за попередньою змовою. Організована група, на відміну від досягнення між співучасниками попередньої домовленості на вчинення злочину, не може бути створена одномоментно. Це досить тривалий у часі процес налагодження тісних, довірливих психологічних стосунків, їх узгодження, добору учасників, розробки конкретного плану дій тощо. Отже, організована злочинна діяльність - це, по суті, групова злочинна діяльність, яка є більш розвинутою, удосконаленою та ускладненою структурно-організаційними зв'язками.

На вчинення злочинів організованою групою також можуть указувати спеціалізація злочинної діяльності, наявність матеріальної бази, приміщень, технічних засобів, наявність прикриття злочинної діяльності як своїми силами, так і через сторонніх осіб, тощо психічного ставлення співучасників до вчиненого. Кожний учасник організованої групи повинен усвідомлювати, що він входить до складу стійкої групи, бере участь у виконанні частини або всіх взаємно погоджених дій і скоює разом із іншими співучасниками єдиний злочин при розподілі ролей за заздалегідь узгодженим планом.

У процесі кваліфікації правильніше спочатку встановити обов'язкові ознаки будь-якого групового злочину й лише після цього встановлювати показники організованості групи. Іншими словами, для того щоб діяння кваліфікувати як вчинене організованою групою, варто встановити саме наявність групи, а вже потім визначати показники її зорганізованості - особливий ступінь стійкості і згуртованості.

Вчинення злочину організованою групою у КК України передбачене як кваліфікуюча (особливо кваліфікуюча) ознака декількох складів злочинів. Тому дії учасників організованої групи кваліфікуються за тією частиною статті Особливої частини КК України, яка передбачає відповідальність за діяння, вчинене організованою групою (ч. 3 ст. 109, ч. 3 ст. 146, ч. 2 ст. 147, ч. 3 ст. 149, ч. 3 ст. 161, ч. 5 ст. 185, ч. 5 ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189, ч. 4 ст. 190, ч. 5 ст. 191, ч. 3 ст. 199, ч. 3 ст. 206, ч. 3 ст. 224, ч. 2 ст. 228, ч. 3 ст. 262, ч. 3 ст. 278, ч. 3 ст. 280, ч. 3 ст. 289, ч. 3 ст. 292, ч. 3 ст. 303, ч. 3 ст. 305, ч. 3 ст. 307, ч. 3 ст. 308, ч. 3 ст. 311, ч. 3 ст. 312, ч. 3 ст. 313, ч. 4 ст. 345, ч. 3 ст. 355, ч. 2 ст. 359, ст. 392). Саме по собі створення організованої групи в більшості випадків, як і об'єднання у групу осіб, не є закінченим злочину, як і входження в неї, приналежність до неї без вчинення конкретного злочину. Такі дії можуть свідчити про готування до одного чи декількох конкретних злочинів.

При вчиненні злочинів організованою групою дії кожного з учасників розцінюються як дії виконавця. Якщо при вчиненні злочину за попередньою змовою

групою осіб співвиконавцями, тобто особами, дії яких кваліфікуються тільки за статтею Особливої частини КК України, визнаються ті особи, які безпосередньо брали участь у процесі вчинення злочину, виконанні його об'єктивної сторони, то при вчиненні злочину організованою групою такими вважаються всі члени групи незалежно від того, яка була роль кожного із них при вчиненні злочину. Такий висновок випливає зі змісту ч. 2 ст. 30 КК України, у якій йде мова про те, що інші співучасники організованої групи чи злочинної організації (крім організатора) підлягають кримінальній відповідальності за злочини, у підготовці чи вчиненні яких вони брали участь, незалежно від тієї ролі, яку виконував у злочині кожен із них. Організатор чи керівник групи підлягає кримінальній відповідальності за її організацію чи керівництво у випадках, передбачених відповідними статтями Особливої частини КК України, а також за всі вчинені організованою групою злочини, якщо вони охоплювались його умислом.

3. Кваліфікація діянь учасників злочинної організації.

Найбільш небезпечними є злочини, які вчиняються злочинною організацією. Під час кваліфікації варто встановлювати обов'язкові ознаки такого об'єднання. Так, відповідно до ч. 4 ст. 28 КК України злочинною організацією визнається стійке, ієрархічне об'єднання (п'ять і більше осіб), члени або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп.

Досить складним є питання про відмежування понять «організована група» та «злочинна організація». Специфіка злочинної організації полягає у її більш стійкому характері, наявності таких ознак, як ієрархічна структура і спрямованість на вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів. Натомість ієрархічна структура організованим групам взагалі не властива. Однак організованою групою так само, як і злочинною організацією, можуть вчинюватись тяжкі або особливо тяжкі злочини (наприклад, убивство, розбій тощо). За таких випадків вирішальне значення для кваліфікації вчиненого діяння має врахування всього комплексу ознак, властивих цим формуванням. Крім того, обов'язковою ознакою будь-якого виду злочинної організації є фактичне вчинення або наявність мети вчинення не менше двох злочинів.

Згідно з ч. 2 ст. 29 і ч. 1 ст. 30 КК України дії організатора злочинної організації кваліфікуються за ч. 3 ст. 27 і відповідною статтею Особливої частини КК України, яка

передбачає відповідальність за вчинений злочин. Організатор злочинної організації підлягає відповідальності за всі злочини, вчинені злочинною організацією (її членами), які охоплювалися його умислом.

Злочинна організація, як і організована група, є своєрідним колективним виконавцем злочину, де кожний її учасник прирівнюється до виконавця, незалежно від того: він особисто виконує об'єктивну сторону злочину чи за завданням інших учасників організації здійснює інші функції. Тому члени злочинної організації підлягають відповідальності за всі злочини, у підготовці яких вони брали участь, незалежно від тієї ролі, яку виконував у злочині кожен із них (ч. 2 ст. 30 КК України), їх конкретна роль у вчиненні злочину вирішального значення не має, із огляду на що визначення виду співучасників, посилення на певну частину ст. 27 КК України не потрібне.

Дії членів (учасників) злочинної організації, які вчинили злочини не у складі групи, кваліфікуються на загальних підставах.

Створення злочинної організації кваліфікується як закінчений злочин, передбачений ст. 255 КК України, або при створенні інших спеціальних видів злочинних організацій за іншими статтями (ст.ст. 257, 258, 260, 392 КК України). Конструкція цих злочинів у законі така, що вже сам факт співучасті є закінченим злочином, незалежно від виконання конкретних злочинних дій, для вчинення яких створена та чи інша злочинна організація. Очевидно, небезпека таких злочинів породжує потребу в особливих прийомах боротьби з ними, що досягається конструюванням названих складів злочинів.

За змістом ст. 30 КК України злочини, вчинені у складі злочинної організації, слід кваліфікувати самостійно, за сукупністю зі статтями, які передбачають відповідальність за створення злочинних організацій, участь у них чи вчинених ними злочинах.

4. Кваліфікація причетності до злочину.

Співучасть у злочині необхідно відрізнити від причетності до злочину. Причетність до злочину - це кримінально каране діяння, яке виникає тільки у зв'язку зі вчиненим або вчинював ним злочином, за умови відсутності причинового та винного зв'язку з цим злочином. Із цього випливає, що причетність передбачає вчинення, принаймні, двох злочинів - один із них „основний”, щодо якого має місце причетність (його називають предикатним), та інший - у вчиненні якого й полягає діяння причетної особи. І таким чином, діяльність, яка утворює причетність до вчинюваного іншою особою (особами) злочину, хоча і має певний зв'язок із ним, однак вона: а) не є складовою частиною об'єктивної сторони цього злочину; б) причиново не зумовлює його злочинний результат;

в) не утворює єдності наміру особи, яка вчинила злочин, і особи, яка причетна до нього.

Спільність співучасті з причетністю полягає в тому, що остання стосується саме того злочину, який вчинено іншою особою. Виключно зовні ці різні злочини відносяться до одного факту, скажімо, убивства - один убиває, а інший убивство вкриває. Розбіжності ж полягають у тому, що дії приховувача не перебувають у причиновому зв'язку з наслідком (при вбивстві - позбавленням життя), оскільки вони відбуваються вже після настання результату та не є необхідною умовою його настання, що означає відсутність ознаки спільності, необхідної для співучасті.

У теорії кримінального права та з урахуванням положень ч. 6 і ч. 7 ст. 27 КК України прийнято виділяти такі види причетності:

Заздалегідь не обіцяне приховування злочину. Це активна діяльність, спрямована не те, щоб утаїти від правоохоронних органів і суду факт вчинення злочину, знаряддя та засоби, сліди чи предмети, здобуті злочинним шляхом, або їх місцезнаходження. У ст. 396 КК України передбачено відповідальність за приховування тяжких і особливо тяжких злочинів, із чого випливає, що, особа, яка приховує злочин невеликої чи середньої тяжкості кримінальній відповідальності не підлягає.

Заздалегідь не обіцяне придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом. Такі дії тягнуть за собою відповідальність за самостійний злочин, передбачений ст. 198 КК України. У разі якщо перелічені дії були заздалегідь обіцяні, то вони складають пособництво до злочину згідно з ч. 5 ст. 27 КК України.

Неповідомлення про злочин, тобто заздалегідь не обіцяне неповідомлення про достовірно відомий злочин, який готується, вчинюється чи, який вчинено. У КК України 2001 року, на відміну від раніше чинного законодавства, немає окремої статті про відповідальність за недонесення про злочин. Однак є кілька випадків, за яких неповідомлення про злочин може тягти кримінальну відповідальність. Скажімо, завідомо неправдиві показання (ст. 384 КК України) можуть полягати у наданні показань, спрямованих на приховування відомостей про злочин іншої особи.

Заздалегідь не обіцяне потурання вчиненню злочину. Вважається бездіяльністю спеціально зобов'язаного суб'єкта, на якого покладено юридичний обов'язок припинення підготовлюваного або вчинюваного злочину. Службове потурання злочину утворює найбільш небезпечний різновид потурання, оскільки вчиняється службовою особою - представником правоохоронного органу.

У чинному кримінальному законі прямо не передбачено відповідальності за потурання. Тому відповідальність за потурання злочину може наставати на підставі ст.

364 КК України (зловживання владою або службовим становищем), ст. 423 КК України (зловживання військової службової особи владою чи службовим становищем - у випадках невиконання обов'язку припинити злочин, який вчиняється невіддільною особою), а також ст. 426 КК України (бездіяльність військової влади – у разі, коли злочин вчиняє підлегла військова особа). Службові злочини, які характеризуються необережною формою вини (передусім службова недбалість), не можуть утворювати потурання злочину.

Крім того, деяким злочинам властиві ознаки причетності:

Заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій (дії, пов'язані з вчиненням злочину, передбаченого ст. 255 КК України). Сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності є найбільш небезпечний самостійний злочинний вид причетності до злочину, передбаченого ст. 255 КК України.

Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Цей вид причетності охоплює злочини, передбачені ст. 209 і ст. 306 КК України.

У літературі сформульовано такі **правила кваліфікації причетності до злочину**, дослухатися до яких пропонуємо шановному читачеві:

- спочатку слід кваліфікувати попередній (предикатний) злочин, щодо якого має місце причетність;
- визначити, чи має місце причетність до злочину (а не співучасть у ньому);
- встановити, який саме вид причетності має місце і якою статтею Особливої частини КК України він передбачений;
- остаточно кваліфікувати вчинене, ураховуючи, що на причетність повною мірою поширюються положення кримінального закону про незакінчений злочин та про співучасть у злочині